

2. Zäpfel G. Taktisches Produktions-Management / G. Zäpfel. – 2., unwesentlich. veränd. Aufl. – München; Wien: Oldenbourg, 2000 – 300 S.
3. Трубоченко Т.Г. Интегрированные корпоративные структуры как основа развития лесопромышленного комплекса на современном этапе: дис. канд. эк. наук: 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством / Татьяна Григорьевна Трубоченко. – Томск: ТГУ, 2007. – 199 с.
4. Уильямсон О. И. Вертикальная интеграция производства: соображения по поводу неудач рынка / О.И. Уильямсон / Теория фирмы. – СПб: Экономическая школа, 1995. – 525 с.
5. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз. – М.: Дело, 1993. – 225 с.
6. Шубалий О.М. Трансформація еколого-економічних відносин у лісовому секторі: механізми та інститути: Дис. докт. ек. наук: 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища / Олександр Михайлович Шубалий. – К., 2015. – 448 с.
7. Карпук А.І. Формування ринково-орієнтованої стратегії розвитку лісоресурсного комплексу України / А.І. Карпук. – К., 2004. – 20 с.
8. Бурдин Н. А., Воевода И. П. Основные положения развития лесного сектора / Н. А. Бурдин, И. П. Воевода. – Новосибирск: Наука, 1994. – 115 с.
9. Воевода И. Н., Петров А. П. Территориальные отраслевые комплексы (на примере лесной промышленности и лесного хозяйства) / И. Н. Воевода, А. П. Петров. – Новосибирск, 1987. – 78 с.
10. Капитоненко В. Преимущества вертикальной интеграции в формировании новых организационно-производственных систем (модельный анализ) / В. Капитоненко // Российский экономический журнал. – 1994. – №3. – С. 57 – 60.

Стаття надійшла: 20.06.2017 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

Рецензент: д.е.н., проф. Ярема В.І. (Ужгородський національний університет)

УДК 314.01

JEL Classification: J 110

ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НА РІВЕНЬ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Заклекта О.І., к.е.н., доцент

Тернопільський національний економічний університет

Сливка О.А., к.е.н.

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

Анотація. У статті розглянуто демографічні складові регіонального індексу людського розвитку України та здійснено оцінку їх впливу на рівень людського потенціалу. Результати дослідження отримані на основі аналізу теоретичних підходів до вивчення концепції людського розвитку зарубіжними та українськими науковцями, практики її застосування в управлінні процесами людського розвитку на регіональному та державному рівні, оцінки статистичних даних щодо відтворення населення та його впливу на рівень людського потенціалу в регіонах України. Незважаючи на важливі напрацювання, у вітчизняному науковому середовищі існує потреба в узагальненні теоретичних висновків оцінки впливу демографічних процесів на розвиток людського потенціалу в регіонах України в контексті актуалізації процесів децентралізації. Предметом дослідження є процеси відтворення населення та їх вплив на рівень людського розвитку в регіонах України. Метою дослідження є аналіз демографічних процесів відтворення населення як одного з чинників впливу на людський розвиток в регіонах України з метою формування механізмів забезпечення можливості зростання людського потенціалу. Методичними засадами дослідження є системний підхід до вивчення, узагальнення та аналізу показників відтворення населення та їх впливу на рівень людського розвитку в регіонах України. В дослідженні здійснюється аналіз показників, які характеризують рівень відтворення населення у регіонах України. Відзначається, що низький рівень відтворення населення негативно впливає на перспективи людського розвитку в Україні та в її регіонах. Аналіз показників, які входять у блок «Відтворення населення» регіонального індексу людського розвитку дає можливість визначитись із сукупністю економічних, організаційних і соціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня людського розвитку через відтворення населення. Одним із механізмів забезпечення високого рівня розвитку людського потенціалу є реалізація програм, направлених на підвищення рівня народжуваності, середньої очікуваної тривалості життя, зменшення дитячої смертності та підтрим-

ка заходів із забезпечення здоров'я нації, ефективність яких має зрости у процесі реформ, пов'язаних із децентралізацією державного управління. На рівні місцевих громад необхідно якісно формувати цілі та заходи, спрямовані на регіональний людський розвиток.

Ключові слова: концепція людського розвитку, людський потенціал, регіональний індекс людського розвитку, відтворення населення, демографічні процеси.

THE INFLUENCE OF DEMOGRAPHIC COMPLEX AT HUMAN DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

Olga Zaklekta, PhD in Economics

Ternopil National Economic University

Oksana Slyvka, PhD in Economics

Interregional Academy of Personnel Management

Summary. *The demographic components of the regional index of human development in Ukraine and assesses their impact on the level of human potential are stated in the article. The results of the study are based on the analysis of theoretical approaches to the study of human development concept by foreign and Ukrainian scholars, the practice of its application in the management of human development processes at the regional and state levels, the evaluation of statistical data on population reproduction and its impact on the level of human potential in Ukraine's regions. Despite important developments, in the domestic scientific community there is a need to summarize the theoretical conclusions of assessing the impact of demographic processes on the development of human potential in Ukraine's regions in the context of the actualization of decentralization processes. The processes of reproduction of the population and their impact on the level of human development in the regions of Ukraine is the subject of study. The aim of study is to analyze the demographic processes of population reproduction as one of the factors influencing human development in the regions of Ukraine in order to create mechanisms for ensuring the possibility of human potential growth. The methodological principles of the study are a systematic approach to the study, synthesis and analysis of population reproduction indices and their impact on the level of human development in the regions of Ukraine. The study analyzes the indicators that characterize the level of reproduction in the regions of Ukraine. It is determined that the low level of population reproduction negatively affects the prospects of human development in Ukraine and its regions. The analysis of the indicators that are included in «Population Reproduction» as the regional index of human development give us the possibility to determine the totality of economic, organizational and social measures aimed at raising the level of human development through reproduction of the population. One of the mechanisms for ensuring a high level of human potential development is the implementation of programs aimed at increasing the birth rate, average life expectancy, reducing infant mortality and supporting nation-wide health efforts, which should increase in the process of decentralization reforms joined with public administration. At the level of local communities, it is necessary qualitatively formulate the goals and activities directed at regional human development.*

Key words: *concept of human development, human potential, regional index of human development, population reproduction, demographic processes.*

Постановка проблеми. Економічні та соціальні виклики 21 століття змушують формувати в Україні стратегії, які б забезпечили її входження у глобалізований простір. Пріоритетами таких стратегій повинні стати завдання, спрямовані на стабілізацію економічного та соціального розвитку країни. Ефективність реалізації соціально-економічної політики держави оцінюється індексом людського розвитку (ІЛР), який є індикатором політики, орієнтованої на людину [1]. Даний показник є кількісним вираженням концепції людського розвитку, яка була розроблена на основі наукових теорій групою експертів ПРООН та вперше презентована у всесвітній «Доповіді про людський розвиток за 1990 рік». Саме у цій доповіді розвиток людського потенціалу розглядається як мета та критерій суспільного прогресу. Складовими індексу людського розвитку є показники, які характеризують кількісні та якісні зміни, що відбуваються у демографічних процесах певної країни (індекс тривалості життя). Україна із 1990 року зазнала істотних демографічних змін, які відображені у відповідних субіндексах регіонального індексу людського розвитку (РІЛР). Аналіз таких процесів дасть змогу визначити результативність використання концепції людського розвитку для формування ефективних стратегій соціально-економічного розвитку в регіонах України.

Аналіз досліджень і публікацій. В Україні теоретико-методологічні дослідження концепції людського розвитку та її оцінка, а також можливості її використання для зростання людського потенціалу найбільш повно висвітлені у працях науковців Інсти-

туту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, а саме С. Пирожкова, О. Власюка, Е. Лібанової, Н. Власенко, О. Макарової, О. Гладуна, В. Шишкіна, В. Новікова, О. Новікової, О. Грішної, Г. Герасименко, О. Хмелевської та ін. Незважаючи на важливі напрацювання, у вітчизняному науковому середовищі існує потреба в узагальненні теоретичних висновків оцінки впливу демографічних процесів на розвиток людського потенціалу в регіонах України у контексті актуалізації процесів децентралізації.

Невирішені складові загальної проблеми. Для України актуальними сьогодні є процеси, пов'язані з забезпеченням соціально-економічного зростання, спрямованого на розширення можливостей людини та її потенціалу. Концепція людського розвитку була запропонована як альтернатива економічним концепціям зростання, основою яких було використання ресурсів для економічного збагачення. У концепції людського розвитку люди є ціллю, а забезпечення їхнього добробуту є основним завданням розвитку. Ефективність соціально-економічної політики кожної країни можна оцінити у результаті аналізу Індексу людського розвитку, який фахівці ПРООН щороку подають у відповідних глобальних доповідях, що містять рангові оцінки становища деяких країн. У «Доповіді про стан людського розвитку» за 2016 рік під назвою «Людський розвиток для всіх і кожного» Україна займає 84 місце серед обстежених 188 країн і територій, а Індекс людського розвитку України становить 0,743 [2]. Фахівці ПРООН вказують, що з 1990 року показник ІЛР України зріс на 5,2 %, однак цей результат є нижчим ніж середні показники країн, що належать до групи з високим рівнем людського розвитку, і нижчим ніж середні показники в країнах Європи і Центральної Азії [3]. Із трьох складових ІЛР України мало місце зростання тривалості життя при народженні на 1,3 роки та середньої тривалості навчання на 2,9 роки, а рівень валового національного продукту (ВНП) на одну особу зменшився на 31,9% [3]. Нажаль, в Україні відсутня цільова система державна політика, направлена на зростання людського потенціалу через використання демографічної складової.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз демографічних процесів як одного з чинників впливу на людський розвиток в регіонах України з метою формування механізмів забезпечення можливості зростання людського потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка людського розвитку в Україні здійснюється за допомогою індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР), який є інтегральним показником, що показує досягнення регіонів України у людському розвитку. Методика його розрахунку розроблена фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України у 2001 році, яку у 2012 році було оновлено. У даній методиці нараховується 33 показники Індексу, які об'єднані в 6 субіндексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідну працю; освіту [4]. Як бачимо, із запропонованих груп субіндексів більшість формується у результаті впливу демографічних процесів.

Із 2013 року у розрахунку індексу регіонального людського розвитку не беруть участі області України, у яких ведеться АТО та Автономна республіка Крим. У 2014 році високий рівень людського розвитку показали Харківська (4,2745) та Чернівецька області (4,1598), який зберігся і у 2015 році [5]. Так, Харківська область отримала найвищий ранг із значенням індексу 4,1996, а Чернівецька область відповідно 2 ранг із значенням показника ІРЛР 4,1321. Рівень людського розвитку вище середнього у 2014 році мали три області України: а саме Закарпатська (4,0536), Запорізька (3,9743) та Львівська (4,0451) [6]. У 2015 році за цими областями зберігся даний статус, однак у кількісному вимірі відбулися зміни. Так, показник ІРЛР Закарпатської області становив 3,5712, Запорізької – 4,0275, Львівської області – 4,0810. Середній рівень людського розвитку за розрахованим ІРЛР у 2014 році мали Івано-Франківська (3,8112), Тернопільська (3,8248), Київська (3,9245), Полтавська (3,822), Миколаївська (3,8185), Одеська (3,8602) області. У порівнянні із 2014 роком у цій групі в 2015 році мали місце такі зміни у рангах областей: так 6 ранг отримала Івано-Франківська область із значенням показника 3,8923, Тернопільська – 7 (3,8709), Київська – 8 (3,8592), Полтавська – 9 (3,8530), Волинська – 10 (3,8250), Миколаївська – 11 (3,8199). Людський розвиток нижче середнього рівня у 2015 році спостерігався в наступних областях: Одеській – (3,7879), Дніпропетровській – (3,7816), Черкаській – (3,7772), Вінницькій – (3,7291), Рівненській – (3,7163), Сумській – (3,6951) та Чернігівській – (3,6709). Низький рівень людського розвитку у 2015 році був у Кіровоградській – (3,5650), Житомирській – (3,5712), Херсонській – (3,6090) та Хмельницькій (3,6479) областях [5].

Одним із параметрів людського розвитку ПРООН є вимір довголіття, який відображає можливості людей прожити тривале і здорове життя. Тому, у розрахунку ІРЛР враховується демографічна складова, яка знайшла своє вираження у групі субіндексів відтворення населення, перший блок якого є інтегральним показником, що розраховується на основі п'яти індикаторів. У даний блок входять наступні індикатори: сумарний коефіцієнт народжуваності; рівень дитячої смертності у віці до 5 років; ймовірність чоловіків та жінок дожити від 20 до 65 років; середня очікувана тривалість життя при народженні [4].

За методикою фахівців Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України розрахунок індексу відтворення населення дає можливість побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Конкретне значення індексу не має будь-якої економічної інтерпретації, позаяк місце кожного конкретного регіону знаходиться на єдиній для України шкалі. Чим ближче індекс до 1, тим вищим є рейтинг за ІЛР, окремими блоками та його складниками [4].

У регіональному розрізі показники відтворення населення були різними. Так, до прикладу, у 2013 році високий рівень відтворення населення в Україні мали Тернопільська (0,7372) та Волинська (0,7345) області, які займали відповідно 1 та 2 місце у рейтингу блоку «Відтворення населення». У 2014 році Тернопільська область перемістилася на 4 місце, а Волинська – на 3 у даному рейтингу [7]. В 2015 році Тернопільська область опинилася на 3 місці в рангу із інтегральним показником відтворення населення – 0,7204, що є підтвердженням рівня відтворення населення вище середнього. Волинська область за результатами статистичних розрахунків у 2015 році повернулася на 2 місце у рейтингу та підтвердила високий рівень відтворення населення. У 2015 році перше місце у рейтингу блоку відтворення населення займала Івано-Франківська область із значенням інтегрального показника на рівні 0,7389, яка у порівнянні із 2013 роком піднялася у рейтингу на 3 позиції. В 2015 році Полтавська область показала найбільше просування у рейтингу, а саме у порівнянні із 2014 роком вона піднялася з 17 місця на четверте [6].

Аутсайдерами блоку «Відтворення населення» є регіони у яких інтегральний показник відтворення становить 0,6739-0,6515. У 2015 році найгірша ситуація за цим показником була у Харківській області, яка займала 22 місце у рейтингу, незважаючи на те, що дана область у рейтингу ІЛР є лідером. 21 місце у рейтингу належить Чернігівській області (0,6531), яка дану позицію займає із 2013 року [6]. Варто зазначити, що у порівнянні із 2013 роком Харківська область у рейтингу блоку «Відтворення населення» понизила своє становище із 10 до 22 місця.

Вінницька та Миколаївська області в 2015 році у порівнянні із 2014-тим піднялися у рейтингу на 4 та 6 позиції відповідно [6]. Якщо Вінницька область залишилася у групі областей у яких відтворення населення вище середнього, то Миколаївська перейшла із низького рівня відтворення до середнього.

Значний вплив на відтворення населення у регіонах України має народжуваність, яка у блоці «Відтворення населення» розраховується за сумарним коефіцієнтом народжуваності. В Україні цей показник у 2016 році становив 1,466 дитини на 1 жінку, а у 2015 – 1,506 [8]. Цей показник є недостатнім для простого відтворення (потрібно 2,2 дитини), хоча у порівнянні із 2001 роком, коли він становив 1,09, відбулося незначне збільшення народжуваності. Також потрібно відзначити, що народжуваність в Україні є однією із найнижчих в Європі, що на думку Е.Лібанової означає вичерпаність потенціалу демографічного зростання [9].

Найбільша народжуваність впродовж 2014-2016 рр. спостерігається у трьох областях: Волинській, Закарпатській та Рівненській [8]. Так, у 2016 році сумарний коефіцієнт народжуваності для Рівненської області становив 1,863 дитини на 1 жінку, хоча у порівнянні із 2014 роком він зменшився (1,985 дитини на 1 жінку), у Закарпатській області цей показник дорівнював 1,766, а у Волинській області – 1,731. Найгірша ситуація із народжуваністю в 2014-2016 роках у Харківській, Чернігівській та Сумській областях. Так, якщо у 2014 році сумарний коефіцієнт народжуваності у Сумській області становив 1,329 дитини на 1 жінку, то в 2016 році – 1,208. Для Харківської області у 2016 році він склав 1,273 дитини на 1 жінку, а у Чернігівській області цей показник дорівнював 1,290 дитини на 1 жінку (у 2015 році – 1,341 дитина на 1 жінку). За даними Державної служби статистики народжуваність у 2016 році зменшилась у всіх областях України [8].

Серед основних причин падіння народжуваності можна виділити: зниження рів-

ня добробуту переважної більшості українського населення; зміну уявлень про роль та місце жінки у суспільстві; політичну нестабільність, загрози та ризики, пов'язані із веденням бойових дій [10].

Іншою складовою інтегрального індексу відтворення населення є показник рівня дитячої смертності у віці до 5 років, який у структурі блоку «Відтворення населення» є дестимулятором. Показник дитячої смертності є індикатором якості життя населення, рівня добробуту та розподілу соціальних та матеріальних благ у суспільстві, відображає стан довкілля, рівень освіти та культури, ефективність профілактики, а також рівень доступності і якості медичної допомоги [11]. Якщо у 2015 році коефіцієнт дитячої смертності віком до 5 років становив 33,4 на 100000 осіб постійного населення, то у 2016 році він збільшився до 37,2. Найгіршою була ситуація із дитячою смертністю віком до 5 років у блоці відтворення населення у 2015 році в Закарпатській, Харківській та Кіровоградській областях, які за даним показником зайняли 22, 21 та 20 місця відповідно [8]. Отже, як бачимо, цей показник негативно впливає на відтворення населення України, а отже і на людський розвиток. Серед основних причин смертності дітей віком до 5 років у 2016 році відзначимо, що 2,9 дітей померли від інфекційних та паразитарних хвороб, 5,1 – від новоутворень, 0,4 – від хвороб крові та кровотворних органів і окремих порушень із залученням імунного механізму, 0,7 – від ендокринних хвороб, розладів харчування та порушень обміну речовин, 3,9 – від хвороб нервової системи, 0,9 – від хвороб системи кровообігу, 2,4 – від хвороб органів дихання, 0,5 – від хвороб органів травлення, 0,1 – від хвороб сечостатевої системи, 7,9 – від вроджених вад розвитку, деформації та хромосомних аномалій, 0,7 – від симптомів, ознак відхилень від норми, що виявлені, при клінічних і лабораторних дослідженнях не класифікованих в рубриках та 11,8 – від зовнішніх причин захворюваності та смертності [8]. Запобігти дитячій смертності можуть сучасні технології як у лікуванні, так і в профілактиці патологічних станів у жінок, дітей та немовлят. Як зазначається у Національній доповіді «Цілі Сталого Розвитку: Україна» наслідком реалізації досягнень Цілей Розвитку тисячоліття (ЦРТ) (2000 - 2015 рр.) для України стало зменшення дитячої смертності майже вдвічі протягом 2000–2014 років (з 15,6 до 9,3 померлих у віці до 5 років на 1000 живонароджених) [12]. Таке покращення відбулося завдяки цілеспрямованим зусиллям, у тому числі у частині реформування та розвитку системи перинатальної допомоги.

Вагомий вплив на людський розвиток має ймовірність чоловіків та жінок дожити від 20 до 65 років. Дані показники носять найінформативнішу складову у блоці «Відтворення населення» у розрахунку РІЛР. За даними співробітників Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, у 2013 році загалом в Україні для чоловіків цей показник складав 0,603 для місцевості усіх видів, при цьому у містах ймовірність дожити до 65 років – 0,621, а у сільській місцевості – 0,564, що на 9,2% менше від міського показника. Щодо жінок, то у 2013 році загалом в Україні цей показник складав 0,839 для місцевостей усіх видів, при цьому у містах ймовірність дожити до 65 років – 0,847, а у сільській місцевості – 0,817, що на 3,5% менше від міського показника. Водночас розрив між ймовірністю дожити від 20 до 65 років між жінками та чоловіками для населення міст складає 26,7%, а у сільській місцевості – майже 31% [13]. Найкращими у рейтингу (у блоці «Відтворення населення») за показником ймовірності чоловіків дожити від 20 до 65 років у 2015 році були Тернопільська та Львівська області, які зайняли перше та друге місця відповідно. Що стосується показника ймовірності жінок дожити від 20 до 65 років, то перше місце займає Чернівецька область, а друге Тернопільська область. Найгірша ситуація із показником ймовірності чоловіків та жінок дожити від 20 до 65 років спостерігалася у Житомирській області, яка зайняла 22 місце [6]. На показник ймовірності чоловіків та жінок дожити від 20 до 65 років впливають багато чинників, основними з яких є рівень охорони здоров'я, охорона праці та стан довкілля. Так, за даними ВООЗ детермінантами здоров'я є: 16% – біологія людини, 53% – спосіб життя, 21% – зовнішнє середовище та 10% – система охорони здоров'я [14]. Отже, існує чіткий взаємозв'язок між сукупністю чинників, які впливають на місце регіону у блоці «Відтворення населення» та ймовірністю чоловіків та жінок дожити від 20 до 65 років.

Середня очікувана тривалість життя при народженні є останнім показником, який розраховується у блоці «Відтворення населення». В Україні у 2015 році середня очікувана тривалість життя при народженні становила 71 рік і зросла у порівнянні із 2014 роком на 0,4 роки [8]. У порівнянні із 2008 роком, у якому показник середньої очі-

куваності тривалості життя становив 67,6 років, відзначається його суттєве зростання [13]. Незважаючи на зростання цього показника в Україні, його відставання від розвинутих країн світу сягає 10-12 років. В країнах з високим рівнем людського розвитку середня очікувана тривалість життя при народженні становить 75,1 років, для Європи та Центральної Азії – 72,3 роки, а для країн ОЕСР – 80,2 років. Варто відзначити, що в Україні спостерігається високий рівень розриву між середньою тривалістю життя чоловіків та жінок (12,0 років). Так, у 2015 році для чоловіків даний показник становив 62,8 роки, а для жінок 74,8 роки. У порівнянні із 2014 роком середня тривалість життя чоловіків зменшилась на 2,4 роки, а жінок на 0,7 років [6]. Аналіз середньої тривалості життя населення в 2015 році у регіонах показує, що найвищим його показник був у західних областях, а саме: Тернопільській (73,35 роки), Львівській (73,33 роки) та Івано-Франківській (73,18 роки). За інформацією Державної служби статистики низький рівень середньої тривалості життя у 2015 році був у Житомирській (69,61 років), Дніпропетровській (69,92 років), Херсонській (69,95 років) та Київській (69,99 років) областях. Варто зазначити, що у рейтингу блоку «Відтворення населення» за рівнем РІЛР, перше місце займає Тернопільська область, а 22 – Одеська [6].

Фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень, у монографії «Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект» серед ризиків впливу, які негативно позначаються на перспективах людського розвитку в Україні та її регіонів, вказують розвиток, що супроводжується несприятливими демографічними наслідками [15, с. 51]. Проведене ними дослідження показує, що основним демографічним викликом розвитку України у найближчі десятиліття є прискорене старіння населення, яке матиме тенденцію до прогресування. За оцінками Інституту демографії та соціальних досліджень у 2013 році особи віком 65 років і старше становили близько 15% всього населення країни, частка яких і надалі зростатиме, і до 2050 р. перевищить 24% [15, с. 51]. У територіальному розрізі найвищий рівень старіння населення фіксується в Чернігівській та Сумській областях, що дозволяє виокремити їх як основні ареали превалювання негативних демографічних тенденцій.

Отже, аналіз показників, які входять у блок «Відтворення населення» дає можливість визначитись із напрямками економічних, організаційних та соціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня людського розвитку через відтворення населення.

Зазвичай наміри держави, щодо політики відтворення населення, декларуються у відповідних «Концепціях», «Стратегіях» або «Програмах» демографічного розвитку країни, де ставляться цілі, що відповідають сучасним державним інтересам. В Україні було розроблено стратегію демографічного розвитку України на 2006–2015 роки, в якій основною метою визначили не зростання чисельності населення і подолання депопуляції, а поліпшення якісних характеристик населення та гармонізацію відтворення людності України. У розпорядженні Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження плану заходів, щодо реалізації Стратегії демографічного розвитку на період до 2015 року» визначалися основні інструменти демографічної політики в Україні. Проаналізувавши їх виконання, можна зробити висновок, що із перелічених заходів демографічної політики в Україні реально виконувалася хіба-що виплата разової допомоги при народженні дитини. Усі інші заходи виявилися недостатніми за обсягом для забезпечення реального впливу (як-от щомісячна допомога з догляду за дитиною) або залишилися на рівні гасел і декларацій (інструменти соціально-го спрямування та міграційної політики) (табл. 1) [16].

Водночас обсяг видатків на реалізацію демографічної політики у цей період був досить високим та наближався до 2% ВВП. Такі витрати на заходи з реалізації демографічної політики України прирівнюються до найбільш витратної скандинавської моделі соціально-демографічного розвитку, хоча за ефективністю поступаються не лише їй, а й менш витратним моделям [16].

Окремі уваги заслуговують заходи з підвищення рівня та збереження здоров'я населення. Треба зазначити, що держава активно підтримує програми охорони здоров'я населення. Акцентуємо увагу на декількох з них у сфері профілактичної та клінічної медицини: державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року; державна цільова програма «Трансплантація» на період до 2012 року; загальнодержавна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки; загальнодержавна програма боротьби з онкологічними захворюваннями на 2007-2016 роки; загальнодержавна програма імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб

на 2007-2015 роки; державна цільова програма «Цукровий діабет» на 2009-2013 роки; програма профілактики лікування артеріальної гіпертензії в Україні; комплексні заходи щодо заохочення народжуваності. Україна активно підтримує програми Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ). У рамках програми «Здоров'я для всіх у ХХІ столітті» ВООЗ було прийнято 10 головних цілей, які сприяють збереженню здоров'я. Розвиток фізичної культури сприяє не лише фізичному, але і психологічному здоров'ю людини. В Україні ще у 1994 році було прийнято програму «Про державну підтримку розвитку фізичної культури та спорту в Україні», пізніше у 2011 році було розроблено та прийнято Концепцію загальнодержавної цільової соціальної програми фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки. В 2015 році було прийнято нову Концепцію Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури та спорту на період до 2020 року. Ця концепція визначила, що пріоритетом реалізації державної політики є впровадження в Україні європейських стандартів життя. Хоча, декларативно Україна намагається впливати на збереження здоров'я нації, однак брак фінансових коштів поки що унеможливує ефективну реалізацію усіх проектів, які значно вплинули б на відтворення населення та зростання людського потенціалу.

Таблиця 1 - Основні інструменти соціальної політики [16]

Спрямування	Інструменти
Економічне	Поетапна виплата разової допомоги пр. народженні дитини в розмірі 22,6 прожиткового мінімуму; Встановлення фіксованої щомісячної допомоги з догляду за дитиною та поетапне збільшення коштів
Соціальне	Здійснення моніторингу освітніх та виховних закладів; Збільшення доступності закладів дошкільної освіти у сільських регіонах; Створення умов для розвитку масової фізичної культури та спорту
Міграційна політика	Розробка актів і міжнародних угод щодо інтеграції біженців в українське суспільство Підготовка проектів міжнародних договорів про соціальне забезпечення громадян з Аргентиною, Німеччиною, Португалією, Туреччиною та Угорщиною; Укладення угод про працевлаштування громадян України з Аргентиною, Грецією, Грузією, Іспанією, Італією та Кіпром; Розробка програм і проектів соціальної та професійної адаптації громадян України які повертаються до України з-за кордону; Всеукраїнський перепис населення 2011 року

Дещо покращити ситуацію із реалізацією програм, спрямованих на соціально-демографічний розвиток, покликана реформа децентралізації України. На рівні місцевих громад необхідно якісно формувати цілі та заходи, направлені на регіональний людський розвиток. Однак, найважливішим чинником підвищення рівня людського розвитку в регіонах є забезпечення кардинальних змін у суспільній свідомості в напрямку підвищення цінності людського життя та відповідальності індивіда за своє здоров'я та здоров'я близьких.

Висновки. Аналіз основних показників відтворення населення, які входять до розрахунку РІЛР дають можливість детально вивчити причини глибокої демографічної кризи в Україні і виробити механізми стримування негативних чинників та розробити відповідні програми підвищення рівня народжуваності, середньої очікуваної тривалості життя, зменшення дитячої смертності і підтримки заходів із забезпечення здоров'я нації. Неоднорідність регіонального людського розвитку вимагає необхідності управління процесами людського розвитку, у тому числі і демографічними, на локалізованому рівні, де основними методами такої політики повинні стати [17]: вирівнювання (забезпечення рівних умов розвитку) через уніфікацію (усунення диференціації, диспропорції, поляризації) та домінування (підтримка точок росту) за рахунок перерозподілу ресурсів (підтримка «програмного» регіону/території).

Перелік посилань:

1. Sen, A. *Development as Freedom*. – New York : Oxford University Press, 1999. – 600 p
2. Доклад о человеческом развитии 2016 «Человеческое развитие для всех и каждого» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/>

home/presscenter/pressreleases/2017/03/30/too-many-lives-scarcely-touched-by-human-development-progress-un-report-finds.html

3. Висновок доповіді ООН: Надто багато людей залишаються на узбіччі досягнень у сфері людського розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2017/03/30/too-many-lives-scarcely-touched-by-human-development-progress-un-report-finds/>

4. Методика вимірювання регіонального людського розвитку / Ін-т демограф. та соціальн. дослід. ім. М.В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/>.

5. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О.О. Кармазіна; Державна служба статистики України. – К., 2015. – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О.О. Кармазіна; Державна служба статистики України. – К., 2016. – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень / Відп. за вип. О.О. Кармазіна; Державна служба статистики України. – К., 2014. – 62 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

8. Таблиці народжуваності, смертності та середньої очікуваної тривалості життя: Статистичний бюлетень / Відповідальний за випуск М. Б. Тімоніна Державна служба статистики України. – К., 2016. – 167 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Зануда Анастасія. Українська демографія: що змінилося за 25 років [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/08/160801_ukraine_demography_az

10. Кочума І.Ю. Людський розвиток в Україні: демографічний вимір / І. Ю. Кочума // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2013. – № 2. – С. 160-165. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvtt_2013_2_25

11. Палій О.М. Резерви зниження смертності немовлят в Україні [Електронний ресурс] / О.М. Палій, Н.О. Рингач. – Режим доступу: <http://dse.org.ua/archiv/16/8.pdf>

12. Національна доповідь: Цілі сталого розвитку: Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs>

13. Калашнікова Т.М. Забезпечення територіально локалізованими благами в контексті людського розвитку / Калашнікова Т.М. // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 1 (23). – С. 102–112. – doi: 10.15407/dse2015.01.102.

14. Населення України: демографічні складові людського розвитку / за заг. ред. О.М. Гладуна. – Умань : Видавець «Сочинський», 2015. – 180 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idss.org.ua/monografii/2015_demog_skladovy.pdf

15. Людський розвиток в Україні. Модернізація соціальної політики: регіональний аспект (колективна монографія) / за ред. Е.М. Лібанової; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 356 с. http://www.idss.org.ua/monografii/2016_Lud_rozv_monogr.pdf

16. Міжнародний центр перспективних досліджень «Звідки беруться діти: Політика спрямована на підвищення народжуваності в Україні» http://old.icps.com.ua/files/articles/56/3/Policy_Studies_1_Ukr.pdf

17. Макарова О.В. Типологізація регіонального людського розвитку: проблеми та перспективи використання / Макарова О.В., Хмелевська О.М. // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 3 (25). – С. 112–125. – doi: 10.15407/dse2015.03.007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dse.org.ua/archiv/25/8.pdf>

18. Герасименко А.В. Современные демографические вызовы как предпосылки «негативного» человеческого развития / Герасименко А.В. // Весник Брэсцакага ўніверсітэта. Серія 1. Філасофія, палімілогія, сацыялогія. – 2015. – № 1. – С. 136–141.

19. Герасименко Г.В. Особливості міжнародного досвіду вимірювання людського розвитку на субнаціональному рівні / Герасименко Г.В. // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – №1(29). – С. 11–23. – doi:10.15407/dse2017.01- Режим доступу: <http://dse.org.ua/archiv/29.html>

20. Грішнова О. А. Людський розвиток : Навч. посіб. / О.А.Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с.

Стаття надійшла: 11.06.2017 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Дмитрієв І.А.

Рецензент: д.с.-г. н., проф. Гайда Ю.І. (Тернопільський національний університет)

